



**LATVIJAS**  
**UNIVERSITĀTE**  
ANNO 1919

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ



PROFESIONĀLAJĀ IZGLĪTĪBĀ IESAISTĪTO  
VISPĀRIZGLĪTOJOŠO MĀCĪBU PRIEKŠMETU PEDAGOGU  
KOMPETENCES PAAUGSTINĀŠANA

*Gatis Ozoliņš*

## *E-kulturoloģija. Kultūru stabilitāte un mainīgums*

Materiāls izstrādāts

ESF Darbības programmas 2007. - 2013.gadam „Cilvēkresursi un nodarbinātība”  
prioritātes 1.2. „Izglītība un prasmes”  
pasākuma 1.2.1. „Profesionālās izglītības un vispārējo prasmju attīstība”  
aktivitātes 1.2.1.2. „Vispārējo zināšanu un prasmju uzlabošana”  
apakšaktivitātes 1.2.1.1.2. „Profesionālajā izglītībā iesaistīto pedagogu  
kompetences paaugstināšana”

**Latvijas Universitātes realizētā projekta  
„Profesionālajā izglītībā iesaistīto vispārīzglītojošo mācību priekšmetu pedagogu  
kompetences paaugstināšana”**

(Vienošanās Nr.2009/0274/1DP/1.2.1.1.2/09/IPIA/VIAA/003,  
LU reģistrācijas Nr.ESS2009/88) īstenošanai.

**Rīga, 2011.**

Pielikums mācību stundai *Kultūru stabilitāte un mainīgums*

Materiālu sagatavojis Gatis Ozoliņš

### **Ķekatu gājiens Nīcā (saīsināts)**

Apraksta autors Jūlijs Karēlis (20. gs. 20. gadi)

„Paraša „ķekatās iet” un „bukos lekt” Nīcā ir uzglabājusies vēl līdz šim laikam. Ķekatās iet Vastlāvju vakarā un Pelnu dienā (februāra mēnesī); bet bukos lec otro Ziemas svētku vakarā (26. XII). Svētdienu pirms ķekatām sauc par biezputras dienu. Gandrīz katrā mājā biezputras dienā vāra un ēd biezputru, un „ved biezputru ganiem kalnīnā”. Šis parašas izveidojums ir šāds: sestdienas vakarā pirms biezputras dienas pieaugušie pasaka kādam zēnam, ka viņš šodien esot desmitnieks, lai ejot paziņot visiem, ka rītu ir biezputras diena un lai saimeniece izvāra rītu biezputru. Līdzko sāk satumst, zēns iet ciemā no vienas mājas uz otru, pieklauvē pie nama durvīm un saka skaļā balsī: „Rītu ir biezputras diena! Saimeniece, izvārat rītu biezputru!” Ja nama durvis kāds ver vaļā, tad ziņotājs steidzas ātri prom, lai viņu nenokertu. Tā zēns iet no vienas mājas uz otru, līdz visās ir paziņots.

Svētdienā tūliņ no rīta vāra biezputru. Pēc tam kad biezputra paēsta, atlikušo biezputru salej kopā ar mērci kādā spannī un pārsien pāri lakatu, ja biezputras nav atlicies, tad spannī ieber savārītus kartupeļus vai lopu rāceņus. Otrā spannī ielej ūdeni un tāpat pārsien ar lakatu. Abus spaņņus uzliek uz ragaviņām. Uz ragaviņām uzsēdina arī divus bērnus un pieteic viņiem turēt spaņņus tā, lai „biezputra” un „piens” neizlītu. Bērni, protams, nav redzējuši, kas spaņņos ieliets, un tic, ka tiešām vienā spannī atrodas biezputra, otrā piens. Tad ved „biezputru ganiem kalnīnā”. Kāds no pieaugušiem velk ragaviņas sniega kupenā tā, lai ragaviņas apgāztos un bērniem spaņņu saturs uzlītu virsū. Tā tad arī skaitās biezputras vešana ganiem kalniņā. Ja sniega kupenes nav, tad velk ragaviņas tā, lai tās kādā grāvī apgāztos.

Ja mājās mazu bērnu nav, tad uz ragaviņām uzsēžas divas meitas un ragaviņas velk kāds puisis. Tā kā meitas jau zina to, tad ragaviņas nav iespējams tik viegli apgāzt. Pavilcis kādu gabaliņu, vilcējs mēģina ar rokām ragaviņas apgāzt, tad meitas lej viņam ūdeni virsū. Ja vilcējs ir bijis gudrāks, tad arī viņš ir paņēmis līdz pudeli ar ūdeni un to paslēpis kabatā. Ja neizdodas tūliņ ragaviņas apgāzt, tad arī puisis šķiež meitām virsū ūdeni, līdz beidzot tiek pie ragaviņām un tās apgāž.

Ja vasarā meitas ir aizmirsušas aiznest ganam launagu, tad aizbildinās, sacīdamas: „Nu tev jau izveda biezputru kalniņā.”

Ievācot no nīceniekiem pašiem ziņas, kāpēc iet ķekatās, dabūju atbildi, ka tāpēc, lai augtu lieli lini un baltas avis. No cita dabūju paskaidrojumu, ka paraša ķekatās iet laikam esot pārnākusi no krieviem (pareizticīgiem), jo viņiem pēc tam tūliņ sākoties gavēnis.

Ķekatu vakarā (Vastlāvja v.) katra nama māte vāra cūkas kājiņas un cūkas snuķi. Lai varētu cūkas kājiņas vārīt, tad vispirms no istabas augšas jānodzen ķekatas un jāatņem tiem cūkas kājiņas. Ķekatu dzīšanu izdara tūliņ pēc pusdienas. Ķekatu dzīšanu man kāda nīceniene (I. Silts jkdze) attēloja šādi: „Kad biju maza, tad arī es pirmo reiz dabūju iepazīties ar ķekatu dzīšanu. Tā kā mūsu mājā nebija daudz bērnu un arī vecāki negribēja ar ķekatu dzīšanu vairs niekoties, tad aizgāju ķekatas dzīt uz citu māju. Pieaugušās meitas bija jau sarunājušas, kura kāps uz istabas augšas dzīt ķekatas zemē. Mūs (bērnus) sastādīja apakšā un lika turēt rokās izplestu palagu un atgādināja mums, ka mēs nedrīkstam atlaist palaga malu, lai vai kas notiktu, jo citādi nevarēšot dabūt cūkas kājiņas. Meita uzkāpa uz istabas augšas un sāka tur grabināties un dzīt ķekatas. Tūliņ arī sāka mums krist palagā veci zābaki, tupeles, sprengi un citas lietas, kas atradās uz istabas augšas. Mēs apakšā nedrīkstējām palaist palaga malu vaļā, lai gan viens otrs priekšmets uzkrita mums virsū. Pēc tam mums uzlēja uz galvas spanni ūdens (ķekatas miezn), un tikai tad mums palagā iekrita cūkas kājiņas. Līdz ar to arī ķekatu dzīšana bija beigusies un ķekatām cūkas kājiņas atņemtas.” Šāda paraša notiek arī vēl tagad, bet tikai mazāk novērojama.

Tad vāra kājiņas un vakariņās ēd. Apēsto kājiņu kauliņi ir visi jāsalasa, jāsaskaita (pavisam esot 32) un jāuzmet uz istabas augšas, lai uzaug jauna gaļa.

Cūkas kājiņu un snuķa ēšana ķekatu vakarā ir zīme, ka pēdējā cūkas gaļa tiek apēsta. Ja kādam vēl pēc tam ir mājās cūkgaļa, tad saka, ka tāds saimnieks jādzenot no mājas laukā.

Vastlāvju vakarā tad arī puisi un meitas izģērbjas par ķekatām un iet ķekatās. Ķekatās ejot, tāpat arī bukos lecot, krāso seju, maskojas un izģērbjas, lai nepazītu. Seju nokrāso ar ogli, sodrējiem vai sarkano papīri.

Sejas masku pagatavo no papīra vai drēbes, izgriežot caurumus acīm un mutei. Pieliek pakulu bārzdu un ūsas, no salmiem vai pakulām savij matu bizi.

Pārgērbjoties parasti vīrieši izģērbjas par sievietēm un sievietes par vīriešiem.

Sievietes pārgērbjoties uzvelk vīriešu bikses vai apakšbikses, uzgērbj vīriešu prakus (svārkus), ap vidu apsien jostu, šņori, zirga pavadu utt.

Vīrieši pārgērbjoties uzvelk sieviešu lindrakus, ap galvu apsien lakatiņu. Pie jostas piesien zvanu vai arī to pakar kāju starpā. Pārgērbjoties jau nu katrs izgērbjas tā, kā prot. Kas labāki būs pratis izgērbties, tam arī būs labākā ķekatu maska. Kas labi neprot izgērbties, tas pārgērbjas tikai tā, lai nepazītu, lietojot kādu no iepriekšējiem maskēšanās līdzekļiem. Kas prot – tas izgērbjas par kādu zvēru vai par kādu fantastisku būtni.

Dažreiz kāda sieviete izgērbjas par ķekatu tēvu, uzvelkot vīriešu bikses un šauru vīriešu praku (svārkus), pie sāniem kā zobenu piekar kalēja vīli, galvā uzliek cepuri un rokā nes resnu nūju.

Gājienā ķekatu tēvs iet pa priekšu, jo viņš zina vairāk ķekatu dziesmu. Staigājot pa istabu, ķekatu tēvs iet pa priekšu un dauza ar savu nūju grīdu. Par ķekatu tēvu izgērbjas ļoti reti. Biežāki jau iztaisās par ķekatu māti. Tad kāds vīrietis uzvelk sieviešu lindrakus un izgērbjas par resnu sievu ar lielu vēderu un lieliem pupiem; mutē ieliek sprūtes (kāļi, griežņi) zobus un ap galvu apsien sievietes lakatu.

Diezgan bieži, ķekatās ejot, izgērbjas par nāvi: uzvelk baltu kreklu; ģīmi notaisa ar miltiem baltu; mutē ieliek sarkanu dziju, lai izskatītos sarkani zobi; no līniem pieliek garus matas; kājās uzvelk baltas zeķes un rokās nes izkapti vai brauktuvi. Staigājot pa istabu, nāve iet citiem līdz, reizu reizēm paceļ rokas augšā un klanās; laukā ejot, baida bērnus.

Sevišķi bieži gājiena dalībnieki mīl izgērbties par mazo cilvēciņu jeb pundurīti. Izgērbjoties par pundurīti, vispirms galvā uzliek sietu, tad virs tā uzgērbj sieviešu kreklu vai lindrakus ar apakšējo daļu uz augšu. Kreklu virs galvas sasien kopā tā, lai sasējums atrastos iekšpusē un kreklis nekristu zemē. Pats par sevi būs saprotams, ka kreklā pret seju ir caurumi, lai varētu redzēt iet. Pēc tam uzgērbj vīrieša praku (svārkus) tik zemu, lai pret svārku muguras vidu būtu sēdvieta, un priekšpusē sakņopē kopā. Svārku piedurknēs iebāž sienu un piedurkņu galus iebāž kabatās. Šādi izgērbies cilvēks izskatās ar ļoti īsām kājām, mazu rumpi, tuvu pie kājām esošām rokām, lielu kaklu un galvu. Lai izskatītos smieklīgāks, tad ejot pundurītis vai ik uz katra soļa klanās.

Bieži atgadās, ka, ķekatās ejot, uzgērbj kažoku, kuram ir apvērsta otra puse. Bukos lecot, šādā gadījumā pieliek klāt ragus un asti (zirga, govys vai arī savītu no krāsainām spalvām).

Bukos lecot, biežāki pārgērbjas par dzīvniekiem, nekā ķekatās ejot.

Pārgērbjoties par lāci, apvērs kažokam, kam melna āda, otru pusi un uzgērbj tā, lai apkakle būtu pāri galvai. Istabā ejot, lācis iet četrpāpus.

Bukos lecot, iztaisa no koka zirgu, kuru pārklāj ar baltu palagu. Pagatavotais zirgs ir līdzīgs baltam zirgam, un netrūkst pat ne galvas, ne kāju, ne astes. Lecot bukus, viens ielien iekšā un nes šo improvizēto zirgu. Arī par velnu pārgērbjas, bukos lecot. Tad uzgērbj melnu ādu, pieliek ragus un piesien zirga vai govs asti.

Kā ķekatās ejot, tāpat arī bukos lecot, parasti ir kāds pārgērbies par čigānu. Pa mājām apkārt staigājot, čigāns prasa naudu un solās zīlēt. Izrunā cenšas atdarināt čigānu valodu.

Lai, ķekatās ejot, varētu taisīt lielākus jokus, tad dažs paņem cūkas pūslī, ieber viņā zirņus un piesien pakaļā. Ejot pūslis grab, un, viņu paspiežot, tas izdod dobju skaņu.

Pārgērbjoties sievietes cenšas gērbties pēc iespējas glītāki, bet vīrieši turpretī tā, lai būtu piedauzīgāki un varētu taisīt rupjākus jokus.

Šādi maskējušos cilvēkus ir ļoti grūti vai pat neiespējami pazīt.

Ķekatās ejot, nepieciešami ir jāņem līdz kadeģa (paeglis, kadiķis) zars, kuru dažī ar papīra puķēm un papīra lentēm appušķo. Dažreiz kadeģī iesien arī zvaniņu.

Daži ņem līdz arī pudelēs ūdeni.

Ķekatu gājienā apvienojas ķekatas no vairākām mājām. Jau pirms ķekatu vakara ķekatās gājēji ir sarunājušies, kurās mājās visi salasīsies. Izejot no mājas, ķekatas paņem arī līdz dažādus skandināmus priekšmetus, kā: zvaniņus, tukšas darvas kannas, blumīzerus (mutes spēlītes), bet arī ermoņikas vai mandolīni, ja tādi instrumenti ir mājās un ja kāds no ķekātām prot viņus spēlēt.

Norunātajā vietā salasījušies, ķekatas vēl sarunājas, kurās mājās ies, tad ķekatu gājiena organizētājs iet pa priekšu un ved visu baru uz norunātām vietām. Vedējam seko pieaugušie un aiz viņiem bērni. Ejot ķekatās, taista tādus jokus, kas tikai ienāk prātā, un cenšas tā sasniegt jo lielāku jautrību, kaut arī dažreiz joki būtu rupji un piedauzīgi. Šādu gājienu vakarā jau var pa lielu gabalu dzirdēt tuvojamies.

Ieejot mājās, ķekatas skandina līdzpaņemtos priekšmetus un, nonākuši pie namu durvīm, dzied:

*Ai, nama māmiņa,*

*Dar' durvetiņas;*

*Ķekatas atbrauca*

*Ar vezumīnis:*

*Ar miežis, ar rudzis,*

*Ar kumelīnis.*

Ja nelaiž iekšā, tad ķekatas vispirms solās durvis aizķernāt, un tad, ja netiek iekšā, godīgas ķekatas aiziet tālāk, bet negodīgas pirms aiziešanas aizsien nama durvis, no ārpuses aizkrauj durvīm priekā koka klučus tā, lai durvis nevarētu attaisīt.

Ja durvis atver, tad ķekatas pārtrauc savu priekšmetu skandināšanu un, ejot iekšā, dzied:

*Negulati, slinki puiši,*

*Eit raugat zirgu stalli:*

*Ķekatiņas ielaidušas*

*Stalī bērus kumelīnus.*

Mājiniēki steidzas novākt pie malas galdus, solus, krēslus, lai atbrīvotu ķekātām lielākas telpas. Ķekatas sāk iet pa istabu apkārt vai nu atsevišķi pa vienam, vai diviem kopā saķērušies. Ja kāds guļ, tad ķekatas rauj to no gultas laukā un turpina dziedāt:

*Meitas, sliņķes, negulāt,*

*Eit raugait govu stalli:*

*Ķekatīnas ielaidušas*

*Stallī mazas raibulīnas.*

*Ķekatā, ļekatā,*

*Leksim kāļu<sup>1</sup> dārziņā:*

*Lai aug kāļu kāpostīni*

*Rūtaināmi lapīnām.*

Ejot apkārt, ķekatas ar jokiem vai jocīgām kustībām vērš uz sevi un savu apģērbu visu mājiniēku uzmanību un turpina dziedāt:

*Ķekatu tēvami*

*Tērauda bikses,*

*Ne gaļas labada*

*Ķekatas lēca,*

---

<sup>1</sup> Kāļi – Nīcā nozīmē sakņu lapas. Šo vārdu nevajaga sajaukt ar griežņiem, kāļiem, kurus Nīcā sauc par sprūtēm. (Apraksta iesūtītāja J. Karēja paskaidrojums.)

*Ķekatu māmiņi  
Vara lindraciņis.*

*Linīnu labada,  
Baltavetiņu.*

Ieraugot mazus bērņus, dzied:

*Eit bērņiņi, klausīties,  
Kas namāji rībināja:  
Blusa kūla circenīti,  
Pie matīna turēdama.*

*Kādus ērmus es redzēju,  
Svešas zemes staigājot:  
Cūkai ragi, vistai pupi,  
Aunam segli mugurā.*

Uz nama māti zīmējoties, dzied:

*Paskaties, nama māte,  
Kādas tavas ķekatīnas:  
Citam bija vācu svārki,  
Citam vācu valodiņa;  
Kam nebija vācu svārki,  
Tam bij vācu valodiņa.*

*Redzi, redzi, māmīna,  
Kādas smukas ķekatas:  
Citai bija zīda svārki,  
Citai kurpes sudrabīna.*

Uz nama tēvu zīmējoties, dzied:

*Parādi, tēvaini,  
Kur linu druva,  
Lai var ķekatas  
Zālīti mīt.  
Zālīte ežā,  
Linīni druvā!*

Ja nama māte negrib ķekatas pamieļot, tad to viņai vēl atgādina, dziedot:

*Sasaproti, saimēniece,  
Ķekatīnas pacienāt:  
Ielej saldu alutiņu  
Sudrabiņa biķerī.*

Ja nama māte neko nedod, tad sāk viņu apdziedāt:

*Meitu māte lielījās,  
Pieci vepri uz istabu;  
Znoti gaļu saēduši,  
Kauli vien atlikuši;  
Atlekušas ķekatīnas,  
Nav neviena kumāsīna.*

Mājas ļaudis arī grib ķekatas pazīt un tāpēc mēģina ķekatām noraut masku. Ķekatas aizsargājas, lejot virsū no līdzpaņemtām pudelēm ūdeni un sitot ar kadeģi. Šādā gadījumā tad arī nav iespējams ķekatām masku noraut.

Ķekatas pacienā ar brandavu (degvīnu), alu, vīnu, sieru, konfektēm, dažī arī ar maizes sabrūninātu ūdeni.

Ja nama māte sāk ķekatas pacienāt, tad ķekatas sāk viņu slavēt un dzied.

Kad visas dziesmas izdziedātas, tad, ja ir muzikants līdzī, sāk spēlēt un dejot. Sevišķas speciālas rotaļas nav pazīstamas.

Pa starpām taisa jokus, kādus vien prot vai arī kādi ienāk prātā, un jautrība mājās ir ļoti liela.

Arī mājīnieki dažreiz izjoko ķekatas, dodot tiem dzert siļķu sāļījumu vai kaut ko citu.

Kad ķekatas ir kādu laiku viesojušies, tad, projām ejot, dzied:

*Projām iešu, nepalikšu,  
Še nav mana mājas vieta;  
Še nav mana mājas vieta,  
Še nav manis arājiņš.*

Aizejot neko nezog, bet gan noglabā dažas mājas lietas: aiznes no mājas kādu gabalu malkas kraģi, iemet sniega kupenā maizes lizi, noņem akai smeļamo kāsi un noglabā to mājas pažobelē u.c.

Izciemojušies vienās mājās, ķekatas iet uz otru māju. Ja ir lielāks gabals ko iet līdz nākošām mājām, tad ejot uzsāk kādu ziņģi dziedāt, bet tikai ne ķekatu dziesmu.”

(Avots: Jansons, J. A. 2010. Latviešu masku gājieni. Rīga: Zinātne.)